

AKTYORLIK MAHORATINING O'ZIGA HOS XUSUSIYATLARI

Saparov Rinat Kuralbayevich

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali studenti, San'atshunoslik fakulteti

Zamatdinov Adilbek Mirzaevich

Rejissura va aktyorlik mahorati kafedrasida o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8053168>

Annotasiya. Bu maqolada aktyorlik mahoratining o'ziga hos xususiyatlari, aktyorlik qobiliyatini shakllantirish haqida so'z boradi va bu bo'yicha ayrim maslahatlar beriladi.

Kalit so'zlar: Teatr, spektakl, san'at, aktyor, dramaturg, raqs, stil, sahna, harakat, rejissor, opera, balet, musiqa, pyesa, dramaturg.

FEATURES OF ACTING SKILL ITSELF

Abstract. This article will talk about the peculiarities of acting skills itself, the formation of acting abilities, and some tips will be given on this.

Key words: theatre, performance, art, actor, playwright, dance, style, stage, action, director, opera, ballet, music, play, playwright.

ОСОБЕННОСТИ АКТЕРСКОГО МАСТЕРСТВА

Аннотация. В этой статье рассказывается об особенностях актерского мастерства, формировании актерского мастерства и даются некоторые советы по этому поводу.

Ключевые слова: театр, спектакль, искусство, актер, драматург, танец, стиль, сцена, движение, режиссер, опера, балет, музыка, пьеса, драматург.

Teatrda jamoaviylik asosida turli san'atlar majmuasi yotadi, ya'ni teatrda adabiyot, rassomlik, arxitektura, musiqa, raqs san'atlarining yig'indisidan bir spektakl bunyod bo'ladi. Yuqorida sanab o'tilgan san'at turlarining har biri teatrda alohida san'at emas, balki sahna talabiga binoan har biri aniq vazifani bajaradi. Bu vazifalarning barchasi bir maqsad – teatrni rivojlantirish, spektakl sifatini oshirishga qaratilgan. Shuning uchun teatr sintez san'at hisoblanadi. Ushbu san'atlarning ichida aktyorlik san'ati o'zining alohida tabiatiga ega. Sababi, rejissor, dramaturg, sahna bezakchisi, libos va grim ustalari, umuman, teatr ijodkorlarining mehnati bevosita va bilvosita aktyor orqali yoki aktyor ijodini to'ldirgan holda namoyon bo'ladi. Zero, teatr sahnasidagi har qanday bezak, har qanday predmet aktyorsiz, uning ijrosisiz jonli ijod bo'la olmaydi va yaxlit san'atni ifoda qila olmaydi.

Sahnada spektakl voqealari jarayonida yangrovchi musiqa ham aktyor sodir etayotgan voqea, xatti-harakatlarning ta'sir kuchini oshirishga xizmat qiladi. Demak, aktyor - teatr san'atining gultoji, uning ko'zgusi hisoblanadi. Aktyorlik san'atining asosi - xatti-harakatdir. Biz yuqorida teatrni jamoaviy sintetik san'at deya ta'rifladik. Biroq faqat teatrgagina xos bo'lgan birdan bir material - harakat. Xatti-harakat orqali aktyor spektaklning muhim elementi - obrazni yaratadi, pyesa voqealarini ifoda etadi. Xatti-harakat - ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan, inson tomonidan sodir etiluvchi jarayondir. U ikki turga, ya'ni jismoniy va ruhiy shaklga bo'linadi. Fikrimizdan kelib chiqib aytish mumkinki, xatti-harakat aktyorlik san'atining asosiy xususiyatini belgilab beruvchi material hamdir.

Aktyor bir vaqtning o'zida ham ijodkor, ham o'z san'atining quroli hisoblanib, bu jarayonda xatti-harakat ma'lum bir obraz yaratishiga Teatr san'atining muhim asoslari o'ta jiddiy

masala bo'lib, u teatr san'ati nazariyasini talabalarga yetkazishda eng muhim bosqich hisoblanadi. Teatr san'ati paydo bolgan qadim davrlardan boshlab bugungi kunga qadar uning asoslari ustida davomiy izlanishlar olib borilmoqda. Bugungi kunga kelib teatrning turli yo'nalish va ko'rinishlari tarkib topdi. Opera, balet, musiqali drama va drama teatrlari shular jumlasidandir. San'atning bir jabhasi bo'lmish teatr inson ongi, shuuriga ta'sir etuvchi, estetik zavq beruvchi, go'zallikka, ezgulikka chorlovchi gumanistik san'at hisoblanadi. Shu bilan birga, teatr buyuk g'oyani targ'ib qilib, san'atning eng oliy zavqini taqdim etmasin, u lahzalik san'at bo'lib, sahnada aktyorning xatti-harakatlari, ijrolaridagina yashaydi.

Borliqning yorqin va go'zal aksi, balki undan-da yuqoriroq hayot va xayolot olamining hamohangligi bevosita va bilvosita ana shu teatr sahnasida aks etadi. Teatr insoniyatning ma'naviy hamda madaniy hayotida muhim ahamiyatga ega. Shu tufayli ham teatr ijodkorlari zimmasida yuksak mas'uliyat yotadi. Buni bo'lajak pedagoglar, ya'ni magistrLAR unutmasligi kerak. Binobarin, ushbu san'at sohasini tanlash arafasida turgan yoshlar bu mas'uliyatni anglashi, mazkur sohaning murakkab olami haqida, oz boisa-da, tasavvurga ega bo'lishi va, eng muhimi, uning qalbi san'atga nisbatan har qanday tamadan xoli, fidokorona muhabbat bolishi lozim. Bu talab bo'lajak aktyorning kasb mahorati sirlarini egallashi uchun poydevor vazifasini o'tabgina qolmay, balki san'at sohasidagi turli kamchiliklarni bartaraf etib, uni rivojlantirishga sabab bo'ladi.

Zero, aktyorlik maktabining ulug' namoyandasi K. S. Stanislavskiy ta'biri bilan aytganda, «afsuski, san'atimizdan, ko'pincha, unga yot bo'lgan maqsadlarda foydalanadilar. Teatr o'zining ommabopligi va spektaklning tasviriy kuchga egaligi tufayli ikki yoqlama o'tkir qurolga aylanadi: bir tomondan, u muhim jamoatchilik vazifasini bajarsa, ikkinchi tomondan, san'atimizni o'z foydasiga ishlatmoqchi va mansabga erishmoqchi bolganlarni rag'batlantiradi. Bunday kishilar ba'zilarining tushunmasligidan va boshqalarning did-farosatsizligidan foydalanadilar, ijodga mutlaqo aloqasi bo'lmagan katta mansabdagi kishilarning hammasiga sig'inadilar. San'atga tamagirlik bilan qarovchilar uning ashaddiy dushmanlaridir». Teatr maktabiga qadam qo'ymoqchi bo'lgan abituriyent bu kasbni tanlashdan asosiy maqsadini aniqlab olsin. Aktyorlik kasbini tanlashdan maqsad zahirida zarra tamagirlik zohir bo'lmisligi lozim. Chunki san'at fidokorlikni talab etadi. Bu ko'pchilik uchun juda keskin fikr bolib tuyulishi mumkin. Biroq bu milliy san'atimiz kelajagi uchun g'oyat muhim. Bo'lajak aktyorning mahorat ustaxonasiga ilk qadami teatr san'ati, sahna va sahna orti, uning ijodkorlari haqidagi dastlabki ma'lumotdan boshlanadi. K. S. Stanislavskiy: «Teatr-jamoa san'ati», - deya ushbu san'at turiga aniq va lo'nda ta'rif bergan edi.

Odatda, spektakl jarayonida biz sahnada ko'ruvchi aktyorlardan tashqari sahna ortida ko'plab ishchi va ijodkorlar zahmat chekadi. Bir spektakl dramaturg, aktyor, rejissyor, bastakor, sahna bezakchisi, chiroq ustasi, grim va libos bo'yicha mutaxassislardan tashkil topgan guruhning bir maqsadga yo'nalgan mehnati natijasida yuzaga keladi. Teatr san'atining eng muhim talablaridan biri - yosh aktyorni jamoa muhitida tarbiyalashdir. Bunday muhitda tarbiyalangan aktyor shaxsiyatida yaxshi ma'nodagi raqobat, yon atrofdagilarga ta'sir ko'rsatadi. Aktyorning tashqi qiyofasi ikki tig'li xanjarga o'xshaydi. Undan unumli va oqilona foydalanishni o'rganish kerak, aks holda uning tashqi jozibasi o'z san'atining kushandasiga aylanishi ham mumkin. Aktyorlik san'atida uning siymo qiyofasiga kira olishi mahorat mezoni hisoblanadi. Aniqroq qilib tushintiradigan bo'lsak, aktyor sahnada biron bir siymo timsolini yaratar ekan, avvalo, o'sha siymoga xos bo'lgan xususiyat va xislatlarni tomoshabin ko'z o'ngida, muayyan makon va

zamonda yarata olsagina, u yaratgan timsol haqiqiy ijod namunasi sifatida qiziqarli va ishonarli bo'ladi. Demak, aktyor siymo ixtirochisi hisoblanar ekan.

Har qanday rol harakatsiz bo'lmaydi. Harakatsiz rol boshsiz tanaga o'xshaydi, xolos. Siymo qiyofasiga kirish uchun esa ko'p qirrali qurol bo'lmish sahna ijodining qator talablariga rioya etilgandagina faoliyat natijali bo'lishi mumkin. Bu talab laming dastlabkisi aktyor o'zini berilgan shartsharoitga qo'yib, siymo zimmasidagi vazifani o'z hayoti tabiatiga qiyoslashidan boshlanishi kerak. Ya'ni, avvalo, o'zidan kelib chiqishi kerak. Ta'limotning mana shu qismi noto'g'ri talqin etilishi oqibatida kutilgan natijaning teskarisini ko'rish mumkin. Uzoqqa borishning hojati yo'q. So'nggi vaqtlarda teatrdan ham, kinoda ham tanlangan rolga aktyorning tashqi qiyofasi mos kelishkemasligi hisobga olinadi. Kino san'atida esa yana ham oson yo'l tanlanib, shu rolga tashqi ko'rinishi mos tushadigan, ammo san'atga umuman aloqasi yo'q odam taklif etiladi. Bunday «aktyor» na siymoning ruhiy holatini va na siymo talab qiladigan xarakterni yoritadi.

Natijada sahnadan bizga tirik odam emas, harakatlanuvchi surat qarab turadi. Bu bir tomoni bo'lsa, ikkinchidan, kino va teleekrandan birbiriga o'xshash, bir xil kulib, bir xil yig'laydigan, bir xil turib, bir xil o'tiradigan robotdan farq qilmaydigan aktyorlar tikilib turganini ko'ramiz. Ularning soni kundan kunga bolalab, ko'payib borayapti. Bunday rejissorlar aktyorning mahorati, ichki imkoniyatlarini hisobga olmasdan, uning tashqi qiyofasini suiste'mol qiladilar, xolos. Rejissor u yoki bu rolni baland bo'yli, qora soch, o'rta yashar qiyofada ko'rdimi, shunday ijrochi qidiriladi. Ijrochi topildi deguncha uning oldiga, Stanislavskiyning «Agarda men berilgan shartsharoitga tushib qolsam», degan ta'limotidan kelib chiqadigan talab qo'yiladi. Ya'ni bu ta'limotning texnik tomonigina talab qilinadi. Modomiki shunday ekan, teatr san'ati sohasidagi ta'limotni egallash uchun to'rt yil o'qitish shartmikan? Diqqatni to'plash, hamroh bilan munosabat o'rnatish, tabiiy xatti-harakat, berilgan sharoitda yashashni o'rgandimi, qo'lga diplom tutqazib qo'yish shart emasmi?

Hamma gap shundaki, hech bir san'at institutida bunday qilinmaydi. Talaba yana ikki uch yil o'qitiladi. Lekin u institutni tamomlab, teatrga ishga kelganidan keyin rollar faqat uning tashqi qiyofasidan kelib chiqib taqsimlansa, bu yerdagi ijod havaskorlik to'garigidan farq qilmay qoladi. Aktyor ijodining dastlabki bosqichlaridan rejissor yosh ijodkor mahoratini oshirishni, uning qobiliyati qirralari charxlanishini ko'zlab, rol taqsimoti vaqtida uning tashqi ko'rinishini e'tiborga olishi mumkin. Ammo bunday tajriba odat tusiga kirib qolsa, aktyor bir qolipga tushib qoladi va bu hol borabora o'z-o'zini sahnada o'ynashga aylanib ketadi. Chunki u izlanishdan to'xtaydi, talabchanlik y'oqoladi. Bunday tanazzul holatiga tushib qolmaslik uchun aktyor hamisha o'zi va siymo o'rtasidagi farqni sezib turishi kerak. Stanislavskiy ta'limotiga ko'ra, timsol ustida ishlar ekanmiz, «berilgan shart-sharoitga o'zimizni qo'yib ko'raylik», degan iboraga chuqurroq yondashib ko'ramiz. Aktyorlik san'atining dialektik (tabiiy harakat va rivojlanish) tabiatidan kelib chiqadigan bo'lsak, qarama-qarshilik qonuniyatining aktyorning — siymo, siymoning — aktyor shaklini ko'ramiz.

Bir qaralganda, ular haqiqatan ham birbiriga tamoman zid bo'lib tuyuladi. Negaki, aktyor sahnaga chiqar ekan, o'zligini yo'qotmagan holda timsol qiyofasida yashashi kerak. Dialektik qaramaqarshilik deganimizda, shu holat nazarda tutilgan. Agar shu ikki holatdan bittasi inkor etilsa, ijodiy san'at qonuniyati buziladi. Agar aktyor o'zligini unutib, faqat timsol qiyofasida yashasa, unda bu taqlidiy, ya'ni yasama san'atga aylanadi. Agar aktyor timsolni emas, sahnada faqat o'zini takrorlasa, u havaskorlik darajasidagi, aftangoriga bo'yoq surkab olgan sirk artistlaridan

qolishmaydi, bunday holatni sirk artistlarida kuzatish mumkin. Demak, bunday holatda aktyor o'zo'zini ko'zko'z qiladi, xolos.

Faqat ikki holatni birgalikda olib borish, ya'ni o'zligini yo'qotmay, timsol qiyofasida yashash teatr aktyorining haqiqiy ijodini, san'atkorlik mahoratini ko'rsatadi. Xo'sh, bunga erishish yo'llari qanday? Keling, misollarga murojaat qilaylik. Agar hozir qirq yoshda bo'lsangiz, yigirma yoshingizda qanday edingiz? Nahotki yigirma yil ichida o'zgarmagan bo'lsangiz. So'zsiz — o'zgargansiz. Avvalo, jismonan o'zgargansiz! Ruhiyatingiz, dunyoqarashingiz o'zgargan. Ong vaxotira o'zgargan, yurishturish o'zgargan. Lekin bu o'zgarishlar tabiiy tarzda, astasekinlik bilan ro'y berganligi sababli siz uni sezmagansiz. Lekin sizning xayolingizda hamon o'shao'sha, yigirma yoshdagideksiz. Chunki o'tgan yigirma yil davomida hamisha, «anovi» deb emas, «men», «o'zim» deb yashagansiz.

Barcha o'zgarishlar o'zingizda ro'y bergan. Shunday qilib, o'zligingizni tark etmagan holda to'xtovsiz o'zgarib borgansiz. Aktyor ham siymo qiyofasiga kirib borar ekan, biron soniya bo'lsin, o'zligidan chetga chiqib ketmaydi. Farqi bitta. Hayotda yigirma yil davomida ro'y bergan o'zgarishlar sahnada ikki uch hafta ichida ro'y beradi. Demak, aktyor rol ustida ishlar ekan, o'zini pyesada berilgan uchinchi shaxs emas, bu «mening o'zim», deya faraz qilishi kerak. Aktyor hech qachon o'zligini unutmasligi lozim. Bu odam menman, degan sezgini saqlab turishi kerak bo'ladi. Nega shunday? Chunki timsol yaratadigan barcha qurollar aktyorning o'zidadir. Hissiyot, ovoz, sezgi, imo-ishora, fikrlash va boshqalar. Harakatga keltiruvchi bunday qurollar manbai — aktyorning o'zida mujassam. Har bir aktyorning o'ziga xos bo'lgan fazilat va nuqsonlarini, xuddi urug' qadalgan yerga qiyoslash mumkin.

Mana shu urug'dan o'simlik unib chiqadi. Uni yerdan sug'urib olishingiz bilan quriydi. Rolni ham aktyorning o'zligidan ajratilsa, rolda hayot nafasi o'chadi. Ma'lumki, qog'ozdan juda chiroyli gul yasash mumkin, lekin bu gulda hid, hayot nashidasi ufurib turgan tiriklik alomatlari bo'lmaydi. Sahnadagi taqlidiy ijro ham shu qog'oz guldan farq qilmaydi. Demak, aktyor rol ustida ishlar ekan, timsolga xos bo'lgan ichki va tashqi xislat va xususiyatlarni o'zida mujassamlashtira boshlaydi. Shu yo'l bilan u boshqa shaxs qiyofasiga kirib boradi, lekin u o'zligini bir daqiqa bo'lsada unutmaydi. Stanislavskiy ta'limotining qiymati ana shunda. O'zligini unutmaslik nimalarda aks etadi? Birinchi navbatda, ichki nigoh orqali o'zligini nazorat qilib borishda. Ya'ni siymoning tashqi qiyofasiga zo'r berib, qalbini esdan chiqarib qo'yish, yoki siymoning tashqi qiyofasini unutib, bu mana menman deb, o'zo'zini ko'rsatishga o'tib ketish yaramaydi. Yana qaytaramiz. Stanislavskiy ta'limotining «o'zidan kelib chiqib» degan shiorining asl mohiyati aktyor tabiiy ravishda timsol qiyofasiga kirib borishi uchun yaqin yo'l ekanligini ko'rsatib berishda. Shunday qilib, Stanislavskiy ta'limotining asosiy tamoyillari quyidagilardan iboratdir:

1. Hayotiylik tamoyili.
2. San'atda g'oyaviy fikrning «Oliy maqsad» orqali amalga oshirilishi tamoyili.
3. Sahnadagi maqsad sari intilish jarayonida sezgi va hissiyotlarni qo'zg'atuvchi yagona kuchharakat ekanligi to'g'risidagi tamoyil.
4. Aktyorning tabiiy tarzda paydo bo'ladigan ijod tamoyili.
5. Siymo qiyofasiga kirishish chog'ida aktyorning o'zligini yo'qotmay, ijodiy yondashuvi tamoyili.

Stanislavskiy ta'limotining qimmatlari shundaki, u har qanday zamon va makonda universal (hammabop) xususiyatga egadir. Aktyorning ijrosi o'zidan, tabiiy qonuniyatlardan chetga

chiqmay, sodda va oddiy holatlardan kelib chiqsagina, qiziq va jozibali bo'lishi mumkin. Stanislavskiy ta'limoti g'ayritabiiy holatlardan paydo bo'ladigan tuyg'ulardan amalda foydalanish yo'llarini ko'rsatib berishi bilan ham qimmatlidir. Shuning uchun aktyor qaysi zamon va makonda sahnaga chiqishidan qat'iy nazar, Alloh tomonidan in'om etilgan layoqatini, tabiiy iqtidoriga quloq solgan holda sahnaga olib chiqqan va tomoshabin qalbini junbushga keltira olgan. Demak, Stanislavskiy bu qonuniyatlarni ichidan to'qib chiqargan emas, aksincha inson tabiatida yashirinib yotgan imkoniyatlarni ro'yobga chiqargan, xolos. Bu ta'limot hech bir zamon va makonda o'z ahamiyatini yo'qotmaydi.

REFERENCES

- 1.J.Mahmudov <<Aktyorlik mahorati>> Toshkent -2005
- 2.M.Abdullaeva<<Dramatik teatr va kinoda aktyolik mahorati>>Toshkent-2014
- 3.B.Sayfullaev <<Aktyorlik mahorati>>Toshkent -2009